

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra pastorální a spirituální teologie

Barbora Marková

Obor: Náboženství se zaměřením na vzdělávání a katechetika

*Stupně pokory a pýchy u sv. Bernarda z Clairvaux
a jejich využití v pedagogické praxi*

*Degrees of humility and pride from St. Bernard
of Clairvaux
and their use in pedagogical practice*

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Marta Cinciálová, Th.D.

Olomouc 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou prací na téma: „*Stupně pokory a pýchy u sv. Bernarda z Clairvaux a jejich využití v pedagogické praxi*“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího práce a uvedla jsem v ní všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 20. 4. 2024

Barbora Marková

Poděkování

Děkuji Mgr. Martě Cinciálové, Th.D. za pomoc při vedení mé bakalářské práce a své rodině za trpělivost a podporu.

Obsah

Obsah	4
Úvod.....	6
1. Svatý Bernard z Clairvaux	7
1.1 Život sv. Bernarda.....	7
1.2 Spiritualita sv. Bernarda	9
1.3 Dílo sv. Bernarda	9
2. O stupních pokory a pýchy	11
2.1 Definice pokory	11
2.2 Definice pýchy.....	12
2.3 Vznik spisu <i>O stupních pokory a pýchy</i>	13
2.3.1 O spisu <i>De gradibus</i>	14
2.4 Přehled stupňů pokory a pýchy.....	14
2.5 Stupně pokory	17
2.5.1 Za jakým plodem je třeba po stupních pokory vystupovat	17
2.5.2 Pořadí stupňů, které vedou k zmiňované odměně.....	18
2.6 Stupně pýchy.....	21
2.6.1 První stupeň pýchy: Zvědavost	21
2.6.2 Druhý stupeň: Lehkomyšlnost	22
2.6.3 Třetí stupeň: Nevhodné veselí.....	22
2.6.4 Čtvrtý stupeň: Vychloubavost.....	23
2.6.5 Pátý stupeň: Individualismus	23
2.6.6 Šestý stupeň: Zpupnost	24
2.6.7 Sedmý stupeň: Namyšlenost	24
2.6.8 Osmý stupeň: Obhajování hříchu.....	24
2.6.9 Devátý stupeň: Předstírané vyznání	25
2.6.10 Desátý stupeň: Vzpoura.....	25
2.6.11 Jedenáctý stupeň: Volnost v hřešení	25
2.6.12 Dvanáctý stupeň: Zvyk hřešit.....	26
3. Užití pokory ve výchově	28
3.1 Výchova a důležitost osobnosti vychovatele.....	28

3.2	Výchova a jak ji můžeme vnímat u sv. Bernarda	29
3.3	Vychovatel musí být nejprve sám morální osobností.....	29
3.4	Ježíš jako učitel a vychovatel.....	30
3.5	Náboženská výchova	31
3.6	Jak děti učit pokoře?	32
3.6.1	Katecheze pro mladší školní děti	32
3.6.2	Teorie ke katechezi pro starší školní děti	34
3.6.3	Katecheze pro starší školní děti.....	34
	Závěr	39
	Seznam literatury	41
	Přílohy	44
1.	Příloha ke katechezi pro mladší školní děti	44
2.	Příloha ke katechezi pro starší školní děti	45

Úvod

Pokora. Co znamená slovo pokora? A co znamená slovo pýcha? Jsou to dva abstraktní pojmy, kterými se budu zabývat ve své bakalářské práci, a to s ohledem na jejich teoretický výklad a následně na jejich využití v pedagogické praxi. Ve snaze pochopit, co tyto dva pojmy konkrétně znamenají, jsem čerpala především ze spisu *De gradibus humilitatis et superbiae (O stupních pokory a pýchy)*, jehož autorem je svatý Bernard z Clairvaux. Jeho životu, spiritualitě a literárnímu odkazu se budu věnovat v první kapitole.

Druhou, teoreticky zaměřenou kapitolu jsem rozdělila do tří podkapitol. V první podkapitole představím pokoru a pýchu, jak jsou popsány v *Bibli* či biblických slovnících. Dále se podrobně zaměřím na spis *O stupních pokory a pýchy*, a poté představím samotné stupně pokory a stupně pýchy v pojetí sv. Bernarda z Clairvaux.

Jedna ze základních myšlenek traktátu *O stupních pokory a pýchy* je láska jako cíl.¹ Ve třetí, prakticky zpracované kapitole se proto pokusím na příkladech dvou katechezí ukázat, jak aplikovat pojmy pokory a pýchy do výchovné praxe, která by ovšem měla být vždy vedena láskou.²

Cílem mé práce je prozkoumat, zda by myšlenky obsažené ve spisu *De gradibus humilitatis et superbiae (O stupních pokory a pýchy)* – za předpokladu, že budou vhodně aplikovány – mohly být inspirací pro ostatní rodiče i vychovatele při předávání základních hodnot.

Jako maminka tří školou povinných dětí sleduji, jakým vlivům je dnešní mladá generace vystavována. Přála bych si nejen jim předat morální hodnoty, jako jsou pokora, pravda, láska, o kterých také pojednává Bernard ve svém spise.

Zároveň bych prostřednictvím předkládané bakalářské práce chtěla poukázat na to, že i téměř tisíc let starý Bernardův spis může být dnešnímu člověku určitým průvodcem v rozlišování pokorných od pýchou vedených pohnutek jeho duše.

¹ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. Novost spisu *De gradibus* jako komentáře RB. s. 13.

² Don Bosco by to shrnul větou: „Výchova je věc srdce“. Srov. HANÁKOVÁ, M.; TRÁVNÍČEK, J.; VRACOVSKÝ, J.; SKLENÁŘ, M.; MOKREJŠ, P. *Animátorský slabikář*. s. 94.

1. Svatý Bernard z Clairvaux

Abychom dokázali lépe chápat stupně pokory a pýchy u svatého (dále jen sv.) Bernarda z Clairvaux, zaměříme se v první kapitole na to, kdo sv. Bernard byl a jak ho ovlivnil život v klášteře.

1.1 Život sv. Bernarda

Sv. Bernard z Clairvaux se narodil v roce 1090 ve Fontaines-les-Dijon v Burgundsku na území mezi Německem a Francií.³ Pocházel ze šlechtické rodiny a narodil se jako třetí potomek ze sedmi sourozenců.⁴ Bernardův otec Teslen byl vojenský velitel a rytíř z nízké šlechty, zato Bernardova matka Aleth pocházela ze vznešenějšího rodu, a to z hraběcího rodu Montbard. Při početí Bernarda si u něj vysnila duchovní život⁵ a takto se jej snažila vést a vychovávat. Od dětství se Bernard věnoval duchovní četbě více než rytířským záležitostem. Proto také nebyl pasován na rytíře. Roku 1107 zemřela matka Aletha a pro šestnáctiletého Bernarda, který byl na své matce citově závislý, nastalo období hluboké úzkosti.⁶ V této době se proto připojil k světským zábavám svých vrstevníků, ale nezapomněl na mravnost a tělesnou zdrženlivost, ke kterým ho vychovala matka. Bernard pocítil povolání k benediktinské řeholi a v této touze v srdci i přes různé překážky vytrval.⁷ A roku 1112 vstoupil do kláštera v Citeaux⁸, kam ale nevstoupil sám. Přivedl s sebou třicet svých příbuzných šlechtického původu včetně svých čtyř bratří,⁹ které postupně přivedl (někdy až zázračně) z rytířského způsobu života k benediktinské řeholi.

Začátky v klášteře nebyly pro Bernarda jednoduché. Musel zde dělat těžkou práci, na kterou nebyl zvyklý. V Citeaux, oproti Cluny, se totiž více pracovalo, než modlilo, i liturgie byla zkrácena o třetinu. Mniši byli vedeni duchem, že dobře vykonaná práce je stejně bohubíhá jako zbožný zpěv.

Příchodem Bernarda a jeho přátel do Citeaux se klášter postupně obnovil a rozvinul, a to až do té míry, že se po čase začaly zřizovat nové cisterciácké

³ Srov. HROMAS, J. *Bernard z Clairvaux a jeho doba*. s. 9.

⁴ Srov. POSPÍŠIL, C. V. *O milosti a svobodném rozhodování*. s. 5.

⁵ Než se Aleth poznala se svým manželem, připravovala se na duchovní život v klášteře.

⁶ Srov. KAMENÍK, M. *Burgundsko - kraj mnichů: Citeaux a Bernard z Clairvaux*. s. 159-161.

⁷ Srov. AUXERRE, A. *Životopis svatého Bernarda z Clairvaux, opata*. Kapitola II. 6,7. s. 6-7.

⁸ Bernard si nově založený klášter v Citeaux vybral pro jeho opravdovost, přísnost a chudobu.

⁹ Srov. *Zakladatelé církevních řádů*. Dokumentární seriál. [online]. 2013. [cit. 16. 8. 2013].

Dostupné z: <http://youtube.com/watch?v=opVJYOHxpV8>.

komunity na dalších místech.¹⁰ Roku 1115 opat Harding pověřuje Bernarda, aby založil nový cisterciácký klášter, který pojmenuje Clairvaux,¹¹ tj. Údolí světla, kde je poté ustanoven opatem. Bernard nezaložil klášter sám, vyšlo s ním několik řeholních bratrů, kteří z většiny byli Bernardovi příbuzní. Zakládání kláštera na zarostlé, z části močálové pustině na území Champagne nebylo snadné, mniši začínali od nuly. Po nelehkém úsilí se klášteru i Bernardovi začíná dařit a postupně zakládá další nové dceřiné kláštery.¹²

Bernarda si velmi považovali i v politických kruzích a díky jeho nadpřirozené schopnosti soudit vše podle vůle Boží se s ním radili králové, biskupové i papež.¹³ Proto Bernard většinu svého života cestoval po Evropě a toto cestování pro něj bylo velmi vyčerpávající. Obnovoval mír mezi zneprátenými církvemi i národy.¹⁴ Pomáhal vyřešit papežské schisma, bojoval proti tehdejším bludařům Petru Abelardovi a Arnoldovi z Brezcie. Z papežova pověření podpořil Bernard i druhou křížovou výpravu, která kvůli nejednotě a hrabivosti křížáků dopadla nezdarem.¹⁵

Po dlouhé nemoci Bernard 20. srpna 1153 umírá ve svém opatství v Clairvaux.

Bernard žil podle starého latinského rčení: „Ubi amor, ibi zelus“, tj. kde je láska, tam je i horlivost.¹⁶

Roku 1174, tj. 21 let po jeho úmrtí, papež Alexandr III. svatořečil Bernarda z Clairvaux a jeho svátek slavíme v den jeho smrti. Papež Pius VIII. prohlásil roku 1830 sv. Bernarda za učitele církve.¹⁷

Nejdůležitějším duchovním poselstvím Bernarda bylo, že dokázal jako první sjednotit celou Evropu. Když Bernard zemřel, bylo už v Evropě 390 cisterciáckých klášterů.¹⁸ Pestrý Bernardův život nám ukazuje, čím vším si prošel, a zároveň dokládá, jakou horlivostí a láskou k Bohu sjednocoval lid.

¹⁰ Srov. KAMENÍK, M. *Burgundsko - kraj mnichů: Citeaux a Bernard z Clairvaux*. s. 171-172.

¹¹ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 119.

¹² Srov. *Zakladatelé církevních řádů*. Dokumentární seriál. [online]. 2013. [cit. 16. 8. 2013]. Dostupné z: <http://youtube.com/watch?v=opVJYOHxpV8>.

¹³ Srov. AUXERRE, A. *Životopis svatého Bernarda z Clairvaux, opata*. s. 67.

¹⁴ Srov. HROMAS, J. *Bernard z Clairvaux a jeho doba*. s. 37.

¹⁵ Srov. *Denní modlitba církve*. s. 1476-1477.

¹⁶ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 119-120.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Srov. *Zakladatelé církevních řádů*. Dokumentární seriál. [online]. 2013. [cit. 16. 8. 2013]. Dostupné z: <http://youtube.com/watch?v=opVJYOHxpV8>.

1.2 Spiritualita sv. Bernarda

Program Bernardovy spirituality je stupňovitý. Dobře je to patrné z jeho díla. Ve svých začátcích píše spis *De gradibus (O stupních)* a své literární snažení završuje spisem *Super Cantica (Výklady Písň písni)*, který je jistou rekapitulací již zmíněného spisu *De gradibus*.¹⁹ V úvodu tohoto spisu nacházíme schéma duchovní askeze, které je vyloženo na příkladu tří biblických knih: *Kazatel, Příslovi a Písň písni*. Zatímco *Kazatel* přemáhá marnost světa a poznává Boha skrze přikázání, *Příslovi* formuje a napravuje život v pravdě, který je obsažen v moudrosti Boží. Až ve třetím stupni může dokonalá duše vnímat mystiku knihy *Písň písni*.²⁰

Při psaní svého prvního díla Bernard onemocní tak, že si ve velkých bolestech sahá na své dno a zároveň prožívá a medituje pokoru. Dalším dílem vzdává chválu Matce Boží za její obraz pokory. A své psaní stupňuje k meditacím o lásce k Bohu, ke které nás Panna Marie vede. Vrcholem je *Písň písni*, kdy v průběhu psaní prožívá velké zklamání a velkou bolest z neúspěchu křížové výpravy, kterou podporoval. Bůh provází Bernarda během psaní jeho děl, kdy prožívá tělesnou i psychickou bolest, a učí ho pokoře a lásce k Matce Boží i k samotnému Bohu.²¹

1.3 Dílo sv. Bernarda

Zde je uvedena jen část Bernardových kázání a pojednání, která jsou významná, případně přeložená do češtiny.

Bernardovu literární tvorbu tvoří tři kategorie. První kategorii tvoří řeči a kázání²², druhou tvoří tzv. pojednání, která se dělí na spisy dogmatické, polemické, mnišské, asketické a mystické, z nichž spisem *De gradibus humilitatis et superbiae (O stupních pokory a pýchy)* se budeme podrobně zabývat v 2. kapitole. A poslední kategorii tvoří hymny.²³

¹⁹ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. Úvod, Vznik spisu. s. 7.

²⁰ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. Úvod, Spiritualita. s. 9.

²¹ Srov. *Zakladatelé církevních řádů*. Dokumentární seriál. [online]. 2013. [cit. 16. 8. 2013]. Dostupné z: <http://youtube.com/watch?v=opVJYOHxpV8>.

²² Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 120.

²³ Srov. HROMAS, J. *Bernard z Clairvaux a jeho doba*. s. 8.

V době nemoci²⁴ začal Bernard pracovat na svých literárních dílech. Mezi první díla patří komentář k Řeholi Benediktově s názvem *O stupních pokory a pýchy*, který napsal kolem roku 1124/1125 a též i rozjímání o Panně Marii s názvem *Chvály panenské Matky*.²⁵ V tomto díle Bernard popisuje Pannu Marii jako učitelku pokory. Zatímco v předchozích stoletích byla žena vnímaná negativně, Bernard se nebál vyjádřit svůj velmi vroucí vztah a velkou úctu k Panně Marii.²⁶ Další Bernardův duchovní spis (mystický traktát) z tohoto období je *O lásce k Bohu*.²⁷ Na sněmu v Troyes roku 1128 Bernard výrazně podpořil nový rytířský řád templářů, na jehož vzniku se podílel, a posléze napsal dílo *Chvála nové vojenské služby*.²⁸ Kolem roku 1135 až 1153 Bernard zkoumá a zároveň medituje *Píseň písní*, což se zhmotní v jeho vrcholném mystickém díle *Výklady Písně písní*.²⁹

²⁴ Roku 1118 se u Bernarda objevila žaludeční nemoc, která ho do konce života stále provázela. Viz POSPÍŠIL, C. V. *O milosti a svobodném rozhodování*. s. 6.

²⁵ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 119.

²⁶ Srov. *Zakladatelé církevních řádů*. Dokumentární seriál. [online]. 2013. [cit. 16. 8. 2013]. Dostupné z: <http://youtube.com/watch?v=opVJYOHxpV8> (16:24).

²⁷ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 119.

²⁸ Srov. POSPÍŠIL, C. V. *O milosti a svobodném rozhodování*. s. 6.

²⁹ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 119.

2. O stupních pokory a pýchy

Ve druhé kapitole se nejdříve zaměříme na pokoru a pýchu, jak je definuje *Písmo svaté* či biblický slovník. Poté budeme sledovat vznik díla *O stupních pokory a pýchy* a následně podrobněji analyzujeme samotné stupně pokory a pýchy.

2.1 Definice pokory

Na pokoru se můžeme dívat z různých úhlů, avšak stále je to táž pokora. V *Bibli* znamená pokora v první řadě skromnost, v protikladu k ješitnosti a marnivosti.

I v duchovním slova smyslu je pokora protikladem k pýše, jakožto postoj hříšného člověka před Nejsvětějším a Všemohoucím.³⁰ V Janově evangeliu se píše: „Slovo se stalo tělem“ (Jan 1,14).³¹ A toto „Slovo“ by mělo člověka vést k nejhlubší pokoře spočívající ve službě lidí Bohu. Ježíš Kristus nám svým životem ukazuje pokoru jako výraz nesmírné lásky k nám.³²

Pokora v *Bibli* není jen opak pýchy, ale je to vyjádření ochotně snášet ponížení, útlak a opovržení ve víře v Boha, v něhož skládáme všechnu svou naději, a přitom vůbec nereptat. V překladu ze staročestiny znamená pokora trpělivost. Pokoře se můžeme učit na základě poznání vlastního hříchu a také s tím, co s poznáním souvisí.³³ V listech Svatého Pavla nalezneme, jak hovoří o svých hříších: „Nejsem hoden být apoštolem, protože jsem pronásledoval církev Boží“ (1Kor 15,9). Pavel vnímá sebe sama jako hříšníka. Ale neříká: „Byl jsem hříšník, a teď jsem svatý“. Pavel se nebojí ukázat svou slabost a hříšnost. On přiznává, že je hříšník. Měli bychom si umět přiznat, a to nejen sami před sebou, ale i před druhými, před církví, „jsem hříšník“. Svatý Pavel nám ukazuje, že vyznání hříchů má být konkrétní, když říká: „Pronásledoval jsem církev Boží“. Neměli bychom být hříšníky předstírajícími pokoru, která vypadá jako svatý obrázek, ale vyznávat se v pravdě. Ve snaze o pokoru, která bude pevná, můžeme dojít spásy. Neměli bychom se bát mluvit o svých slabostech a hříších před ostatními. Jsou pro druhé

³⁰ Srov. GEORGE, A. a kol. *Slovník biblické teologie*. s. 340.

³¹ bible

³² Srov. GEORGE, A. a kol. *Slovník biblické teologie*. s. 342.

³³ Srov. NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník*. [online]. Kalich, 2013. [cit. 23. 8. 2013]. Dostupné z: http://lide.cb.cz/pavel.mosner/bib_slovník_novotny.htm č. 671.

světlem, aby se těchto hříchů mohli vyvarovat. I Samaritánka napřed vypráví lidem o svém hříchu a teprve pak o setkání s Ježíšem.³⁴

Pokora úzce souvisí s pravdou. Přijetí pravdy o sobě, o druhých, o světě, o Bohu, to je pokora. Svatý Bernard popisuje pokoru jako ctnost, pomocí které v pravdivém světle sebepoznání poznává svou vlastní malost. Tato ctnost je vlastní těm, kdo ve svém srdci objeví touhu stoupat po cestě k Bohu, a to cestou pokory a pravdy.³⁵

2.2 Definice pýchy

Jeden z hlavních hříchů je pýcha. Pýcha je současně zdrojem všech ostatních hříchů. Mnohdy je velmi nesnadné ji odhalit a přiznat. Pýcha si v našem životě diktuje cíle, které jsou mnohdy nereálné, ale pokud jich nedosáhne, jsme se sebou nespokojení a stáváme se takovými, jakými nás pýcha chce mít: sklíčenými, smutnými a apatickými. Pokud těmto pokušením znechucení, smutku a apatie podlehneme, přivede nás to tak daleko, že budeme rezignovat vůči našemu životu, nebudeme se dostatečně angažovat, budeme nedbalí ve vykonávání svých povinností, nebude se nám chtít modlit a povede nás to k lenosti, sobectví a smyslnosti.³⁶

V *Knize přísloví* nalezneme sedm věcí, jež se Hospodinu ohaví: „pyšné oči, prolhaný jazyk, ruce, jež prolévají nevinnou krev, srdce, jež přemítá o hříšných záměrech, nohy, jež spěšně běží za zlem, křivý svědek, jenž pronáší lži, rozsévá sporů mezi bratry“ (Př 6, 16-19).

Pýcha je nadřazenost sama, chlubí se a ukazuje svou vznešenost, bohatství, krásu a povýšenost. Pán Ježíš poukazuje na farizeje a pokrytce, jak jsou pyšní, a říká: „Každý, kdo se povyšuje, bude ponížen, a kdo se poníží, bude povýšen“ (Lk 18,14). Pyšný člověk spoléhá na vlastní síly, s druhými nespolupracuje, a když i spolupracuje, tak má nereálný odhad situace, jeho sebevědomí je přehnané a nepočítá s tím, že by mohl nějak ztroskotat. Nad všechny se nadřazuje, i když

³⁴ Srov. PAPEŽ FRANTIŠEK. *Kristus nás nespasil intelektuálním programem, nýbrž svým tělem*. Dne 14. 6. 2013. [online]. Rádio Vaticana: 2013. [cit. 28. 8. 2013]. Dostupné z: <http://radiovaticana.cz/clanek.php4?id=18419>.

³⁵ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. I.2. s. 21.

³⁶ Srov. AUGUSTÝN, J. *Příprava na svátost smíření*. s. 23-24.

nemá proč. Další podoba pýchy je taková, že se člověk zdánlivě poníží, aby na sebe co nejvíce upozornil.³⁷

Pýcha je těžkým hříchem tehdy, když je úplná. To znamená, že se člověk nechce podřizovat nikomu, ani svým nadřízeným, ani Bohu a ještě způsobuje druhým těžkou křivdu, nebo druhé vede k jiným těžkým hříchům. Lehkým hříchem je pak neúplná pýcha, to je tehdy, když se člověk podřizuje Bohu i svým nadřízeným, ale přeceňuje sebe sama.³⁸ Pýcha je nadřazená všem ostatním hříchům a její projevy jsou různě závažné. Marnivost, která touží po počtech, je popsána i v Matoušově evangeliu, kdy Ježíš mluví o farizejích a vykladatelích *Písma*: „Mají rádi přední místa na hostinách a přední sedadla v synagógách“ (Mt 23,6). Svatý Pavel nás vybízí: „Nesmýšlejte vysoko, ale věnujte se všedním službám. Nesmýšlejte výš, než je komu určeno, ale smýšlejte o sobě střízlivě, podle toho, jakou míru víry udělil každému Bůh“ (Řm 12,16.3). Pyšný člověk přehlídí druhé lidi a pohrdá jimi, je arogantní, mnohdy nafoukaný zbohatlík, pokrytec, který ze svého srdce nevypustí nic upřímného (srov. Mt 23,25-28).³⁹

Pýcha se protíví hlavně Bohu, ale též i lidem. U lidí začíná pýcha tím, že člověk od Boha odpadá a odvrací své srdce od svého Stvořitele. Hřích je původcem pýchy a kdo se jí drží, přivodí svému srdci to, že bude zkažené (srov. Sir 10,7-13).

2.3 Vznik spisu *O stupních pokory a pýchy*

Sv. Bernard na podnět svého bratrance a mnicha Godefrida z Roche-Vanneau sepsal spis *De gradibus humilitatis (O stupních pokory)*, který měl rozvinout co nejobšírněji výklad 7. kapitoly⁴⁰ Řehole Benediktovy (*Regula Benedicti* – RB) přednesené před mnichy v Clairvaux. Bernard přímo nepopisuje stupně pokory, tak jak jsou popsány v RB, nýbrž se v první části zabývá teologickým pojednáním o pokoře a v druhé části pojednává o stupních pýchy. Titul Bernardova díla měl název *O stupních pokory*, avšak v některých rukopisech se vyskytuje jiný název, a to *De gradibus humilitatis et superbiae (O stupních pokory a pýchy)*.⁴¹ K tomuto

³⁷ Srov. GEORGE, A. a kol. *Slovník biblické teologie*. s. 405.

³⁸ Srov. TONDRA, F. *Morálna teológia I. – Principy*. s. 134-135.

³⁹ Srov. GEORGE, A. a kol. *Slovník biblické teologie*. s. 405.

⁴⁰ Tj. o pokoře.

⁴¹ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. Úvod, Vznik spisu. s. 7.

spisu se objevil přídavek, ve kterém jsou vypsány stupně pokory a pýchy, tedy něco jako obsah a shrnutí nazvané *capitula*.⁴²

Láska Bernardovi pomohla zahnat strach z falešných pocitů, zda traktát napsat, či nikoliv. Jeden strach byl z posměchu, kdyby dílo nedokončil, a druhý opačný, spojený se slávou, kdyby dílo dokončil. A díky lásce se rozhodl podělit se o plod své zkušenosti a dílo napsal.⁴³

2.3.1 O spisu *De gradibus*

Jedna ze základních myšlenek traktátu *De gradibus* je láska jako cíl. Když Bernard definuje lásku jako cíl, jehož se má dosáhnout při výstupu pokorou, cituje sv. Benedikta: „Co je ale tím občerstvením, jež Pravda slibuje těm, kdo vystupují, a dává těm, kdo dospějí k cíli? Není to snad sama láska? K té totiž, jak říká blažený Benedikt (RB 7,67), brzy dospěje mnich poté, co vystoupí po všech stupních pokory“ (II.3).⁴⁴

„Pro benediktinský žebřík pokory je charakteristické, že není rozdělen do dvanácti stupňů podle jediného hlediska: setkává se tu hledisko vnitřní a vnější. Prvních sedm stupňů se vztahuje k vnitřní dispozici člověka, druhých pět k jeho vnějším projevům. Bernardovy stupně pýchy, odvozené ze stupňů pokory, se dělí na dvě skupiny v opačném pořadí: nejdříve přicházejí stupně vnější, po nich pak následují stupně vnitřního života.“⁴⁵

Bernard chce ukázat, že poznáním podstaty pýchy může člověk pochopit cestu k pokoře, která vede opačným směrem.⁴⁶

2.4 Přehled stupňů pokory a pýchy

Stupně pokory sepsal už sv. Benedikt. A sv. Bernard tyto jednotlivé stupně pokory uspořádal vzestupně, aby člověk vystupoval směrem k Bohu. První dva

⁴² Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. Úvod, Vznik spisu. s. 8.

⁴³ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. Předmluva. s. 19-20.

⁴⁴ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. Novost spisu de *Gradibus* jako komentáře RB. s. 13.

⁴⁵ SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. Novost spisu de *Gradibus* jako komentáře RB. s. 14.

⁴⁶ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. Novost spisu de *Gradibus* jako komentáře RB. s. 16.

stupně jsou podmínkou ke vstupu do kláštera, kdy se člověk podřizuje Bohu, a od třetího stupně se podřizuje i představenému.⁴⁷

⁴⁷ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. Začínají se Kapitula. s. 17.

Dvanáct stupňů pokory⁴⁸

12. Srdcem i tělem vždycky ukazovat pokoru a oči mít sklopené k zemi.
11. Aby mnich nemluvil mnoho, ale rozumně, a nezvedal hlas.
10. Není-li náchylný a připravený k smíchu.
9. Mlčení pokud nejsem tázán.
8. Dodržovat, co obsahuje společná Řehole kláštera.
7. Prohlašovat se za nejubožejšího ze všech a věřit tomu.
6. Vyznávat a věřit, že jsem pro všechno nehodný a neužitečný.
5. Vyznání hříchů.
4. Ve věcech těžkých a drsných z poslušnosti obejmout pokoru.
3. Ve vši poslušnosti být podřízen představenému.
2. Nemilovat svou vlastní vůli.
1. Bázní Boží se v každé chvíli střežit jakéhokoliv hříchu.

Stupně pýchy uspořádané sestupně⁴⁹

1. Zvědavost, když člověk očima i ostatními smysly téká po tom, co se ho netýká.
2. Lehkomyšlnost, jež se vyznačuje nerozlišeným mísením slov veselých a smutných.
3. Nevhodné veselí, jež se vyznačuje náchylností k smíchu.
4. Vychloubavost, jež se šíří mnohomluvností.
5. Individualismus: ctižádostivost dávat najevo své vlastní věci.
6. Zpupnost: věřit, že jsem světější než všichni ostatní.
7. Namyšlenost: do všeho se míchat.
8. Obhajování hříchu.
9. Předstírané vyznání, jež se zkouší uložením těžkých a drsných úkolů.
10. Vzpoura proti mistru a bratřím.
11. Volnost hřešit.
12. Zvyk hřešit.

Žebřík se stupni pýchy pak Bernard uspořádal sestupně. Také stupně pýchy dělí do tří skupin: v prvních šesti stupních pohrdá pýcha bratřimi, v dalších čtyřech

⁴⁸ SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. Začínají se Kapitula. s. 17.

⁴⁹ SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. Začínají se Kapitula. s. 18.

stupních pohrdá pýcha mistrem a v posledních dvou stupních pohrdá pýcha samotným Bohem. Po posledních dvou stupních už nelze sestupovat uvnitř kláštera, tzn. desátý stupeň pýchy je důvodem pro vyloučení z kláštera.⁵⁰

2.5 Stupně pokory

2.5.1 Za jakým plodem je třeba po stupních pokory vystupovat

Bernard popisuje, kam se po stupních pokory má dojít, aby bylo slyšet o plodu té cesty a aby námaha při výstupu nebyla tak náročná. Pán nám dává namáhavou cestu a odměnu za ni.

Bernard se zaměřuje na slova evangelia, kde Ježíš praví: „Já jsem cesta, pravda a život“ (Jan 14,6). V této větě je cestou míněna pokora, která vede k pravdě. Tuto větu Bernard doplňuje jinou částí z Písma, která tu předchází větu vysvětluje: „Učte se ode mě, neboť jsem tichý a pokorný srdcem“ (Mt 11,29). Zde Pán Ježíš představuje sám sebe jako příklad pokory a obraz mírnosti. Pokud ho ve světle následujeme, nalezneme světlo života, což je pravda, která ukazuje, kde je pravý život. Jakoby dle Bernarda Ježíš řekl: „Já jsem cesta, která vede k pravdě, já jsem pravda, která slibuje život, já jsem život, který dávám“ (srov. Jan 14,6).⁵¹

Co když je námaha cesty tak obtížná, že k vytouženému cíli nemůžeme dojít? Ježíš nám odpovídá: „Já jsem...život“. To znamená pokrm, který nás udržuje na cestě.

Bernard poukazuje, komu jsou Ježíšova slova „Já jsem cesta“ určena. Tato věta je určena těm, kteří bloudí a hledají správnou cestu. Těm, kteří pochybují nebo nevěří, ukazuje pravdu a říká: „Já jsem...pravda“. A těm, kdo vystupují, ale jsou unaveni, říká: „Já jsem...život“. Citovaný úryvek evangelia nám ukazuje, jak říká Bernard, že dokonalostí pokory je poznání pravdy.⁵²

V jiném úryvku z Matoušova evangelia Ježíš praví: „Velebím tě, Otče nebe i země, že jsi skryl tyto věci před moudrými a chytrými a odhalils je maličkým“ (Mt 11,25). Bernard ukazuje na to, že „tyto věci“ v Ježíšově pojetí znamenají tajemství pravdy. „Moudrými a chytrými“ jsou ti, kteří mají pyšné srdce, a ti, které

⁵⁰ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. Začínají se Kapitula. s. 17-18.

⁵¹ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. I.1. s. 20-21.

⁵² Tamtéž.

nazývá „maličkými“, jsou pokorní. To tedy znamená, že pravda se ukazuje pokorným, a lidem pyšným se pravda ukryvá.⁵³

Bernard definuje pokoru jako ctnost, která člověku ukazuje ve světle pravdivého sebepoznání svou malost. Ale může ji dosáhnout jenom ten, který je ve svém srdci ochoten postupovat od ctnosti ke ctnosti, tj. od stupně ke stupni, až dojde k vrcholu pokory. Ve *Starém zákoně* čteme: „Potom udělí Zákonodárce požehnání“ (Žl 84(83),6-8). Bernard mluví o zákonodárci jako o sladkém Bohu. Bůh je sladký, poněvadž je dobrotivý, milosrdný a nechce, abychom zahynuli. Je zároveň spravedlivý, protože nezapomíná trestat přestoupení zákona. A zákon dává právě proto, aby se lidé vrátili k poznání pravdy cestou pokory.⁵⁴

Ježíš pak praví těm, kdo ho hledají: „Pojďte ke mně všichni, kdo se lopotíte a jste obtíženi, a já vás občerstvím“ (Mt 11,28). Kudy máme jít? Cestou pokory. A proč, za jakou odměnu? „A já vás občerstvím“. Odměnou nám pak bude občerstvení v podobě samotné lásky. K lásce, říká blažený Benedikt, dospěje mnich poté, co vystoupí po všech stupních pokory. Láska je skutečně sladký a příjemný pokrm.⁵⁵

Na stole lásky je spousta dobrých pokrmů. Mezi vůněmi rozmanitých ctností má své chody i pokora: chléb bolesti a víno sklíčenosti. Není lehké pít víno sklíčenosti ani jíst chléb bolesti, které jsou určeny pro ty, kteří jsou na začátku cesty k pravdě.⁵⁶

Těm prvním, tedy začátečníkům, je pokrmem pokora, která očišťuje od všeho zlého, zvláště pak od tělesných žádostí. Pokrmem lásky se sytí ti, kteří jsou uprostřed. Tito jsou na cestě a zakusili už sladkost plodů lásky. Pro ty třetí je pokrmem kontempace, která je pokrmem plným síly.

Cesta pokory není jen hořká a trpká, ale je dobrá, protože se na ní hledá pravda, získává láska a dosahuje se účasti na plodech moudrosti. Tedy, jako je Kristus cílem Zákona, tak je dokonalostí pokory poznání pravdy.⁵⁷

2.5.2 Pořadí stupňů, které vedou k zmiňované odměně

Poznání pravdy se skládá ze tří stupňů. Bernard je chce rozlišit, aby bylo zřejmé, ke kterému ze tří stupňů poznání pravdy patří 12. stupeň pokory. Pravdu

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. I.2. s. 2.

⁵⁵ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. II.3. s. 21-22.

⁵⁶ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. II.4. s. 22.

⁵⁷ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. II.5. s. 23.

tedy zkoumáme u sebe, u bližních a v její přirozenosti. U sebe tak, že zkoumáme sami sebe, u bližních tím, že s nimi sdílíme vše dobré i zlé, a v její přirozenosti tím, že ji s čistým srdcem rozjímáme.⁵⁸ Jak dále sv. Bernard upřesňuje: „Nejprve ať tě sama Pravda poučí o tom, že ji máme hledat dříve u bližních než v její přirozenosti. Poté poznáš, proč máš pátrat dřív u sebe než u bližních.“⁵⁹ Bernard ukazuje pravdu též v blahoslavenstvích. Milosrdné umístila pravda před ty, kdo jsou čistého srdce (srov. Mt 5,7). Milosrdní totiž rychle chápou pravdu u svých bližních: soucítí s nimi a láskou se jim připodobňují tím, že s nimi prožívají dobré i zlé jako své vlastní. Cítí slabost s těmi, kdo cítí slabost, prožívají bolest s těmi, kteří upadají do hříchu. Zvykli si „radovat se s radujícími, plakat s plačícími“ (Řím 12,15). Poté, co bratrskou láskou očistí zrak srdce, s radostí rozjímají o pravdě v její podstatě a z lásky k ní snášejí cizí utrpení. A Bernard vysvětluje, že čistou pravdu lze vidět jen čistým srdcem, tak lze bratrovu ubohost cítit pravdivěji ubohým srdcem. Abychom poznali ubohé srdce druhého, musíme poznat svoji ubohost, svoji bídu, a tak zakusíme ve své mysli to, co prožívá náš bližní, a tak poznáme na sobě, jak mu pomoci.⁶⁰

Dále Bernard dodává, že náš Spasitel, který chtěl podstoupit utrpení, aby poznal soucit s utrpením, se chtěl stát ubohým, aby se naučil smilování nad ubohostí, jak je o něm psáno: „A naučil se svým utrpením poslušnosti“ (Žid 5,8), aby se tak vyučil i v milosrdenství. Ne proto, že by předtím ten, jehož milosrdenství je od věků na věky, neznal smilování, nýbrž že se tomu, co znal svou přirozeností od věků, naučil tak, že to zakusil v čase.⁶¹ „Jestliže tedy ten, který nebyl ubohý, sebe sama ubohým učinil, aby zakusil to, co i před tím znal, oč více bys měl ty (nikoliv dělat ze sebe, co nejsi), ale poznávat, jaký jsi, že jsi opravdu ubohý, a tak se učit smilování, které ty jinak nemůžeš poznat?“⁶²

Apoštol Pavel radí nebo také přikazuje: „Upadne-li někdo z vás do nějakého provinění, vy, kteří jste vedeni Božím Duchem, přivádějte ho na pravou cestu v duchu mírnosti“ (Gal 6,1). To je tak, jako bychom chtěli, aby nám pomáhali druzí, když se sami proviníme. A bychom věděli, jak se v duchu mírnosti máme

⁵⁸ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. II.5. s. 23.

⁵⁹ SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. II.5. s. 23-24.

⁶⁰ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. III.6. s. 23-24.

⁶¹ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. III.6. s. 24.

⁶² SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. IV.13. s. 29.

chovat k bratrovi, který se provinil, píše apoštol Pavel dále: „Každý si dej pozor sám sebe, abys také nepodlehл pokušení“ (Gal 6,1).⁶³

Pravdu je zapotřebí hledat dříve v nás samých než u bližních. Pozoruj sám sebe – to znamená: zkoumej, jak snadno můžeš být pokoušen, jak jsi náchylný k hříchu. A z toho pozorování sebe sama utichne tvé srdce a v duchu mírnosti přistoupíš k pomoci druhým.⁶⁴

„Kdo u sebe chce najít pravdu plně, musí odstranit trám pýchy, jenž připravuje oko o světlo.“⁶⁵ Bernard zde uvádí příklad z evangelia (srov. Mt 7,5). Velkým a silným trámem v oku je pýcha v naší mysli, která je pro svou „tloušťku“ marná, nezdravá, nafoukaná, nepevná, oko mysli zatemňuje, pravdu zastiňuje. Takže ovládne-li tvou mysl, nemůžeš už sám sebe vidět, nemůžeš vnímat, jaký jsi nebo jaký být můžeš, ale jak máš sám sebe rád, takový podle uvažování buď jsi, nebo doufáš, že budeš.⁶⁶

K prvnímu stupni pravdy člověk vystoupí, když nalezne v sobě pravdu, nebo spíše když sebe nalezne v pravdě. A může říci: „Uvěřil jsem, a proto jsem promluvil: Byl jsem velmi ponížen“ (Žl 116 (115), 10). Uvěřil jsem – Pravdě, která říká: „Kdo mě následuje, nechodí v temnotách“ (Jan 8,12). Uvěřil jsem tedy následováním, a proto jsem promluvil vyznáním. Vyznání pravdy, kterou jsem poznal vírou. A poté, co jsem uvěřil i promluvil, byl jsem velmi ponížen, to jest ponížen dokonale. Jak by svatý Pavel řekl: „Poněvadž jsem se nestyděl vyznat proti sobě pravdu, kterou jsem v sobě poznal, dospěl jsem k dokonalosti pokory. Když jsem ještě neznal pravdu, myslel jsem si, že něco jsem, a zatím jsem nebyl nic“ (srov. Gal 6,3).⁶⁷

Tedy první stupeň pravdy, jak píše Bernard, vede k ponížení. Jak říká Prorok i v žalmu (Žl 119 (118), 75): „Ve své pravdě jsi mě ponižil“. Pisatel *Pisma* si zde všímá sám sebe a na základě vlastní bídy uvažuje o bídě všeobecné, a tak přichází k druhému stupni pravdy. A říká, nikoliv rozhořčeně nebo urážlivě, nýbrž milosrdně a uctivě: „Každý člověk je lhář“ (Žl 116 (115), 11). To znamená: že je člověk křehký, slabý, ubohý, bezmocný, proměnlivý a nelze v něho vkládat naději na spásu jeho vlastní nebo někoho jiného, ba spíše se tomu, kdo svou naději

⁶³ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. IV.13. s. 29.

⁶⁴ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. IV.14. s. 30.

⁶⁵ SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. IV.15. s. 31.

⁶⁶ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. IV.14. s. 30.

⁶⁷ SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. IV.15. s. 31.

vkládá v člověka, dostává zlořečení. Pokorný Prorok tedy kráčí pod vedením pravdy, a když u jiných vidí, čeho sám u sebe litoval, zvětšuje tím své vědění a může také zvětšit svou bolest a obecně, avšak pravdivě říct: „Každý člověk klame“ (srov. Žl 116 (115), 11).⁶⁸

U těch, kterým pravda dala poznat sebe sama a tedy ztratit pro sebe cenu, ti si musí všechno, co milovali, učinit hořkým. V hluboké bolesti nad sebou nacházejí jedinou útěchu. Jako přísní soudci sami sebe, že z lásky k pravdě hladoví a žizní po spravedlnosti, vyžadují tak pro sebe to nejpřísnější zadostiučinění, až k pohrdání sebou samým. Když vidí, že na to nemohou stačit, utíkají se od spravedlnosti k milosrdenství. A aby došli milosrdenství, řídí se radou Pravdy: „Blahoslavení milosrdní, neboť oni dojdou milosrdenství“ (Mt 5,7). A to je druhý stupeň, na kterém lidé hledají pravdu u bližních tím, že podle svých potřeb zjišťují potřeby druhých a ze svých těžkých zkušeností se učí soucítit s trpícími.⁶⁹

Pokud lidé vytrvají v zármutku a pokání, v touze po spravedlnosti a ve skutcích milosrdenství, přicházejí skrze kontemplaci k třetímu stupni pravdy.⁷⁰

2.6 Stupně pýchy

2.6.1 První stupeň pýchy: Zvědavost

Sv. Bernard popisuje zvědavost u člověka, ve kterého jsme měli dříve velkou důvěru, a nyní, když toho člověka vidíme, jak někde stojí, sedí či jde a téká očima, hlavu vztyčuje a šponuje uši. Jde u tohoto člověka o proměnu nejen vnější, ale i vnitřní. V knize *Příslaví* se píše, že člověk ničemný má ústa plné falše, očima mrká a tělem něco naznačuje (srov. Př 6, 12-13). Jelikož zvědavost nezná sebe samu, je vyhozena ven, kde pase svá kůzlata. I sůl v Lukášově evangeliu, pokud pozbude slanosti, není k užítku a je vyhozena ven (srov. Lk 14, 34-35). Zde sv. Bernard znázorňuje kůzlata jako oči a uši, které hřeší, a tím hřích zvědavost vchází ze světa do člověka. Zvědavý člověk se nestará, jak sám sebe opouští ve svém nitru.⁷¹

⁶⁸ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. V.16. s. 32.

⁶⁹ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. V.18. s. 33.

⁷⁰ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. VI.19. s. 33.

⁷¹ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 41.

Dina, kterou Jákobovi porodila Lea, si ze zvědavosti vyšla, aby se podívala na dcery Šekemské země a zaplatila za svoji zvědavost tím, že byla uloupena otcí a bylo jí uloupeno panenství. Eva v ráji byla také zvědavá, jak chutná ovoce ze stromu poznání, a přitom měla jiné různé dobré plody z jiných stromů. Chtěla se jen podívat, ne ochutnat, vždyť oči nám Bůh stvořil, abychom se dívali, a to není hřích. Na to svatý Pavel odpovídá: „Všechno je mi dovoleno, ale ne všechno prospívá“ (1Kor 6,12). I když to hřích není, přece jen to k hříchu vede. Kdyby Eva svoji zvědavost věnovala sobě samé, neměla by čas na lstivého hada, který ji postupně sváděl, podporoval v ní větší zvědavost a žádostivost, až nakonec podlehla a ochutnala ze zakázaného stromu poznání. Tím ztratila ráj a získala smrt. Mezi stupni pýchy má vyhrazené první místo zvědavost, která je začátkem každého hříchu. Sv. Bernard píše, že pravda a zvědavost nejdou dohromady, protože pokud se člověk oddává zvědavosti, tak nejprve je to jen zvědavost, ale postupně začíná pyšně toužit po něčem, co sám nepotřebuje, a tím pak odpadá od pravdy.⁷²

2.6.2 Druhý stupeň: Lehkomyslnost

Lehkomyslný člověk se nestará sám o sebe, ale o druhé lidi. Sám je nesaňší nebo je pomlouvá a směje se jim. V jeho chování se objevuje tĕkavost. Nejprve se v pyšné domněnce vypíná k vysokým věcem a bývá dětinsky veselý, pak se naopak v závisti ponižuje a ničemně ochabuje. Lehkomyslníka poznáme podle toho, jak miluje vlastní povýšenost, jak je pyšně ničemný nebo pyšně domýšlivý. Jakmile prohrává, rmoutí se nad sebou samým a raduje se, když sám vyhrává. Jakmile má takový člověk možnost mluvit, tak se projevuje buď plytkostí mnoha slov, nebo naopak málo slovy, ale vlezlými, nebo se také slovně projevuje velkým smíchem, ale i smutek v jeho slovech nesmí chybĕt a všechna ta slova jsou obalena nerozumem. Tyto dva první stupně pýchy můžeme porovnat, jak píše sv. Bernard, s nejvyššími stupni pokory a najít tam kontinuitu.⁷³

2.6.3 Třetí stupeň: Nevhodné veselí

„Pohotový k žertu, náchylný a připravený k smíchu.“⁷⁴ Po druhém stupni vystupuje lehkomyslný člověk, který přemítal mezi smutkem a veselím a nyní ho ovládá nevhodné veselí. Člověk, který se vyhýbá smutku a touží po veselí, je pyšný

⁷² Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 42-43.

⁷³ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 49.

⁷⁴ SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 50.

a řídí se výrokem: „Srdce hlupáků je tam, kde je veselí“ (Kaz 7,5). Ten, kdo už první dva stupně pýchy překročil, stále víc touží po veselí. Takového člověka neuslyšíme naříkat či plakat, nebo jen velmi málo. Zvědavý si všímá, v čem on sám vyniká a jak je dobrý, ale v čem vyniká někdo jiný, považuje za smutné, tedy nevhodné k diskuzi.⁷⁵

2.6.4 Čtvrtý stupeň: Vychloubavost

Vychloubavému člověku se plní ústa slovy, tak jako se plní břicho vším možným, až to není k udržení, pak se buď břicho vyprázdní, nebo praskne. Tak se i ústa vychloubáče těší, až budou moct všechna ta slova vypustit ven. Tento člověk vyhledává ty, kteří ho budou poslouchat, aby se mohl ukazovat a chlubit, jak je dobrý a jak je veliký. Hledá příležitosti, kdy bude moct s někým na nějaké učené téma hovořit s tím, že si připravuje monolog. Sám si položí otázku a sám si odpoví a řeší daný problém dřív, než by někdo jiný začal odpovídat. Nesnaží se něco druhé naučit nebo nějak druhé poučit, chce, aby všichni věděli, jak je chytrý a co všechno ví. Povrchně mluví o tom, jak má být člověk trpělivý, velkodušný, pokorný a ctnostný. Doporučuje posty a modlitby, a přitom on sám to všechno bere tak lacině, plytce a jen tak na oko, aby ho při jeho slovech i okatých činech všichni chválili a říkali si, jak je zbožný.⁷⁶ I v *Písmu* čteme: „Jak může být vaše řeč dobrá, když jste zlí? Čím srdce přetéká, to ústa mluví. Dobrý člověk z dobrého pokladu srdce vynáší dobré; zlý člověk ze zlého pokladu vynáší zlé“ (Mt 12, 34-35). A sv. Bernard dodává: „Ve žvanění rozpozněj chlubení“.⁷⁷

2.6.5 Pátý stupeň: Individualismus

Ten, kdo dosáhl pátého stupně, se nesnaží být lepším, ale jen tak vypadat. Ten, kdo se povyšuje nad ostatní, musí dělat víc než všichni ostatní, aby bylo vidět, že je nejlepší mezi všemi. Nesnaží se pokorně vynikat v nějaké věci mu blízké, kterou umí, kterou se snaží rozvíjet a poté předávat druhým. Tak všechno úsilí vkládá do práce, která ho možná ani nebaví, jen aby ukázal, jak vyniká nad ostatními. Rád se chlubí jedním postem, než aby se týden postil s ostatními. Touží po tom, aby ho ostatní litovali, odepírá si jídlo, aby byl nejhubenější, nejbledší a aby vypadal jako největší chudák. Bojí se víc porážky na poli slávy

⁷⁵ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 50.

⁷⁶ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 51.

⁷⁷ SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 52.

než mučivého hladu. Ve věcech vlastních je aktivní, ve společných věcech je pasivní. Není dobré někoho vychvalovat, jak úžasně žije svůj život v chudobě nebo v pokoře, lásce, atd., jelikož nelze zjistit, z čeho pramení jeho chování. A pokud by spolubratři lahodili jeho uchu, sami by ho sváděli ke špatné domněnce o sobě samém i o jeho chování.⁷⁸

2.6.6 Šestý stupeň: Zpupnost

Zpupný člověk je ten, který sebe sama chválí za to, co udělal, a už nevidí, kam směřuje. Když ho někdo chválí, plně tomu věří. Hlavně věří sám sobě (všechno ví nejlíp a považuje se za nejchytřejšího). Všem se chlubí, co všechno umí a co všechno ví.⁷⁹

Pokud má takový člověk nějaký vzor, někoho, komu ještě věří a on mu šetrně řekne, že se mýlí, může z tohoto stupně ustoupit.

2.6.7 Sedmý stupeň: Namyšlenost

Ten, kdo si o sobě myslí, že je lepší než ostatní, si při setkáních, poradách či nějakých shromáždění bere první slovo, první si sedá. Je všude tam, kde „nemůže chybět“, přitom tam vůbec nemusí být. Co už je uděláno, musí on znovu a sám udělat, jelikož jen podle něj je to správně. Soudí ty, kdo soudit mají, a dřív, než vůbec ví, o co se vlastně jedná. Když není povýšen ani vybrán, bere to jako nedorozumění nebo jako podraz. Všední menší práce mu nevoní, jelikož si myslí, že on má navíc než na nějaké všednosti. Pokud si tento člověk nedokáže přiznat svoje viny, nebo když mu někdo vytkne nějakou věc a on se nad tím ani nezamyslí a hned začne odporovat a zapírat, sestupuje tak na osmý stupeň pýchy, a to obhajování hříchu.⁸⁰ Přece sám Ježíš říká: „Každý, kdo se povyšuje, bude ponížen, a kdo se poníží, bude povýšen“ (Lk 14,11).

2.6.8 Osmý stupeň: Obhajování hříchu

Člověk, který obhajuje svoje hříchy, si myslí, že žádný hřích nemá a pokud nějaký, tak jen malý, ale nemá jich moc. Vidí chyby jen na druhých, takže jeho domněnka může být, že je bez hříchu, tedy svatý. Když se někdo vymlouvá z hříchu, říká buď: „Neudělal jsem to,“ nebo: „Sice jsem to udělal, ale dobře,“ nebo

⁷⁸ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 52.

⁷⁹ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 53.

⁸⁰ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 53.

když špatně: „Ne tak moc špatně,“ nebo když moc špatně: „Ne se zlým úmyslem.“⁸¹ Pak už se vymlouvá jen na někoho jiného.⁸²

2.6.9 Devátý stupeň: Předstírané vyznání

Při obhajování svých hříchů je tento člověk schopen nejen slovně předstírat velkou bolest, ale i předstírat pláč, vzdechy i sténání. V jeho vyznání je taková podlost, že z nepochybně nepravdivé věci udělá naprosto spolehlivou věc. Ústa pějí chvály zvučně pro všechny i pro Boha, ale přitom je jeho srdce nahnilé, plné lsti a zloby. Sirachovec praví že: „Na slovech se projeví smýšlení lidského srdce“ (Sir 27, 6). Snaží se přesvědčit ostatní o své dobrotě a pokoře. To, že se o něm ví, že je nepravdivý, to mu až tolik nevádí, ale nepokora by mu vadila. Takového člověka poznáme po ovoci. „Dobrý strom nemůže nést špatné ovoce“ (Mt 7, 18-20). Jak slavná je pokora, do níž se chce napasovat ošklivá pýcha, která by chtěla sklidit celou slávu sama. Pokud by to byl člověk opravdu kající, tak by svoji vinu přiznal, nereptal by a nevykrucoval se a pokorně a v tichosti přijímal těžkosti i nezasloužené bezpráví. V opačném případě, když se člověk hněvá, stále si stěžuje a reptá za malé pokárání či uložení lehkého trestu, sám sobě předstírá, že je bez viny, a tak klesá zatěžkán pýchou na stupeň devátý.⁸³

2.6.10 Desátý stupeň: Vzpoura

Vzpoura srdce v člověku vyvolává pohrdání bratřími a přáteli a začíná vzpoura i proti nadřízenému. Dvanáct stupňů pýchy, které Bernard napsal, rozdělil ještě do tří kategorií. V první kategorii člověk pohrdá bratry, což je obsaženo v prvních šesti stupních. Ve čtyřech dalších stupních pohrdá mistrem a v posledních dvou pohrdá Bohem. Prvními dvěma stupni pokory musí vystoupit ten, kdo chce vstoupit do kláštera, a naopak, kdo klesl až na poslední dva stupně pýchy, neměl by už v klášteře co dělat, jelikož by jen pohoršoval spolubratry.⁸⁴

2.6.11 Jedenáctý stupeň: Volnost v hřešení

Pokud se mnich dostal na desátý stupeň pýchy, je vyhnán z kláštera a dostává se tak na stupeň jedenáctý, a to k volnosti v hřešení. Pokud se člověk v klášteře, doma či v jiném společenství cítí být nějak omezován, touží po svobodě.

⁸¹ SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 54.

⁸² Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 54.

⁸³ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 54-55.

⁸⁴ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 56.

Ale po jaké svobodě to vlastně touží? Touží potom, aby si mohl dělat, co sám chce, a tak jít po cestě, kterou si sám zvolí. Čím větší má volnost, tím větší má touhu dělat to, v čem mu jiní bránili. Ale i když pohrdá jak bratřími, tak mistrem, stále ještě má ve svém nitru bázeň před Bohem.⁸⁵

2.6.12 Dvanáctý stupeň: Zvyk hřešit

Člověk si umí rychle zvyknout na pohodlí, na svoje touhy a rozkoše, pokud svůj rozum konejší tím, že to přece není špatné, ba naopak velmi dobré. Kdo zapomíná na svůj rozum a na bázeň Boží? Jen pošetilý ubožák, který jde, veden touhou, upadá do hlubin zla a do propastí. A blázen si říká v srdci: „Bůh tu není“ (Žl 53,2). To, co je nedovolené, přesměrovává svým údům jako dovolené a vybízí je k vyhledávání a vykonávání těchto nedovolených věcí. Spravedlivý člověk si, když vystupuje po stupních pokory, zvyká postupně na dobro, lásku, a tak může kráčet se srdcem otevřeným, plným radosti k životu. A naopak člověk bezbožný, který sestupuje po stupních pýchy, si zvyká na zlo, které ho sráží do větší hloubky a do propasti. Svůj rozum ani srdce už neslyší, a tak přímo spěchá vstříc smrti. Svatý Jan to popisuje: „Kdo nemiluje, zůstává ve smrti“ (1Jan 3,14). Spravedlivého táhne nahoru láska, bezbožného táhne dolů žádostivost. A ještě jsou tu ti, kteří se trápí a mají strach z pekelných muk, a tak se snaží vystupovat po stupních pokory, ale nejde jim to, jelikož se vzápětí nechají zlákat svým starým zvykem. Nejsou studení ani teplí, ale jsou vlašní (srov. Zj 3,15). U dvanáctého stupně s názvem „zvyk hřešit“ se bezbožníkům strach před Bohem ztrácí a přichází pohrdání. Když duše bratra či sestry zemře a dosud je mezi námi, máme se za něj modlit k našemu Spasiteli a prosit ho o milost obrácení a uzdravení. Ježíš sám nám říká: „Proste a dostanete, hledejte a naleznete, tlučte a otevře se vám. Neboť každý, kdo prosí, dostává, a kdo hledá, nalézá, a kdo tluče, tomu se otevře“ (Lk 11,9-10). Uzdraví-li se a ze smrti přijde opět k životu, získáme bratra zpět. A pokud zůstává ve smrti, nepřestáváme se modlit, a i když prosíme: „Staň se tvá vůle“ (Mt 6,10), tak stále doufáme, že vyslyšíš naši prosbu. I v žalmech často čteme: „Touhu pokorného vyslyšíš“ (Žl 10,17). Svatý Pavel nařikal a modlil se i nad těmi,

⁸⁵ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 57.

o kterých věděl, že zemřeli bez lítosti.⁸⁶ I Ježíš nás nabádá: „Učte se ode mě, neboť jsem tichý a pokorný srdcem“ (Mt 11,29).

⁸⁶ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. s. 57-61.

3. Užití pokory ve výchově

3.1 Výchova a důležitost osobnosti vychovatele

Výchova je cílevědomé působení na utváření lidské osobnosti.⁸⁷ Pro výchovu je potřebná sebekázeň, a to jak pro rozvoj tvůrčích schopností člověka, tak pro jeho etickou výchovu. Bez ohledu na to, jakou má člověk fantazii, nakolik je tvůrčí, logicky uvažující nebo manuálně zručný, není schopen bez sebekázně rozvíjet svou vytrvalost, která je potřebná k dokončení jakéhokoli díla.⁸⁸

Svatý Don Bosko říkával: „Výchova je věc srdce“.⁸⁹ Don Pascual Chávez, jeden z hlavních představených salesiánů, tuto myšlenku dále rozvádí: „Vychovávat znamená milovat druhého takovou láskou, jakou nás miluje Bůh. Nemůže existovat výchova bez lásky: možná že to může být instrukce, poučování, přesvědčování atd., ale ne výchova. Ve vztahu mezi vychovatelem a vychovávaným musí být přátelství“.⁹⁰

Papež Benedikt XVI. v jednom ze svých proslovů k pedagogům hovoří o tom, že poslání učitele není jen sdělování informací nebo předávání technických dovedností, které přinášejí ekonomický prospěch společnosti. Pedagogická činnost učitele nemůže být chápána čistě utilitaristicky, ale lidská osoba má být formována tak, aby byla připravena k plnohodnotnému životu. Výchova k moudrosti je činnost pedagogická. A jak papež Benedikt XVI. dodává, pravá moudrost je neoddělitelná od poznání Stvořitele, „...neboť v jeho ruce jsme i my i naše slova, i všechna rozvaha a dovednost v díle“ (Mdr 7,16).⁹¹

Velkou zásadou, dokonce zákonem katecheze, je věrnost jak vůči Bohu, tak i vůči člověku. Všeobecné direktorium pro katechezi v článku 145 říká: „Ježíš Kristus je živým a dokonalým zosobněním vztahu Boha k člověku i člověka k Bohu. Od Něho přijímá pedagogika víry zákon, který je základem pro celý život

⁸⁷ Srov. HERCIKOVÁ, P. E. *Křesťanská výchova*. s. 46.

⁸⁸ Srov. HERCIKOVÁ, P. E. *Křesťanská výchova*. s. 57.

⁸⁹ HANÁKOVÁ, M.; TRÁVNÍČEK, J.; VRACOVSKÝ, J.; SKLENÁŘ, M.; MOKREJŠ, P. *Animátorský slabikář*. s. 94.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Srov. BENEDIKT XVI. *Vzdělávání má být vždycky celistvou formací osoby*. Proslov k pedagogům katolických škol v Londýně dne 17. 9. 2010. [online]. Rádio Vaticana: 2010. [cit. 28. 8. 2013]. Dostupné z: <http://radiovaticana.cz/clanek.php4?id=13362>.

Církve, a tedy i katecheze: zákon věrnosti Bohu i věrnosti člověku v postoji jedné a nedílné lásky.“⁹²

3.2 Výchova a jak ji můžeme vnímat u sv. Bernarda

Jak bylo již výše zmíněno, pro výchovu je potřebná sebekázeň a Bernard tuto teorii sám zahrnuje ve svém pojednání o pokoře, kdy dokonalostí pokory je poznání pravdy.⁹³ Pravdu pak rozděluje do tří stupňů. Prvním stupněm pravdy člověk zkoumá sám sebe, svoji ubohost, svoji bídu, náchylnost k hříchu. Poté, co pozná svoji ubohost, může pochopit ubohé srdce bližního a v duchu mírnosti mu může být nápomocen.⁹⁴ V tomto případě jsou bližními myšleni ti, které vychováváme. Pravdu je potřeba hledat nejprve v nás samých, až pak u druhých. Pozorujme a zkoumejme sami v sobě, jak snadno můžeme být pokoušeni, jak jsme náchylní k hříchu,⁹⁵ co nás odvádí od dobrých skutků. Když utichne naše srdce a sebe nalezneme v pravdě, v duchu mírnosti přistoupíme k pomoci druhým.⁹⁶

3.3 Vychovatel musí být nejprve sám morální osobností.⁹⁷

Pedagogickou profesi může vykonávat jen morální osobnost.⁹⁸ Aby byl učitel morální osobností, musí v sobě nejdříve pěstovat osobní a morální hodnoty, podle kterých náležitě jedná, a tím si u svých žáků získává důvěryhodnost. Je třeba mít vlastnosti a ctnosti, které žáci na pedagogovi oceňují, ale které jsou též celospolečensky uznávané. V neposlední řadě je nezbytné, aby měl učitel kladný vztah k žákům. Brezinka to dále rozvádí: „Jako z vědomostí můžeme zprostředkovat jen to, co sami víme, a z dovedností to, co sami dovedeme, nelze vychovávat k morálním přesvědčením a postojům, pokud je učitel sám nemá. Morální výchova se může podařit jen tehdy, když je vychovatel morálně hodnověrný, tj. když jeho chování je v souladu s jeho slovy.“⁹⁹

⁹² Srov. DŘÍMAL, L. *Katecheze jako výchova víry*. s. 3.

⁹³ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. II.5. s. 23.

⁹⁴ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. II.5.- IV.14. s. 23-30.

⁹⁵ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. IV.14. s. 30.

⁹⁶ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. II.5.- IV.14. s. 23-30.

⁹⁷ BREZINKA, W. *Východiska k poznání výchovy*.

⁹⁸ Srov. VIŠNOVSKÝ, L. - KAČÁNI, V. a kol. *Základy školskej pedagogiky*. s. 64-65.

⁹⁹ Srov. POLÁNKOVÁ, B. *Role učitele základní školy v morální výchově dítěte*. s. 36.

3.4 Ježíš jako učitel a vychovatel

Každá výchova, případně každý vychovatel, staví na určitém obrazu člověka a má před očima nějaký cíl. Pro náboženskou výchovu představuje takový cíl osoba Ježíše Krista, která znamená stálou pobídku a vždy přítomnou výzvu pro člověka. V něm vidí věřící člověk nejvyšším způsobem uskutečnitelné lidství, které stojí před očima každého člověka jako cíl a jako naděje. Právě z jeho životní praxe však víme, že s lidmi nejednal „shora“, jako ten, který všechno zná a ví lépe, ale projevoval spíš soucitné porozumění, teplo, solidaritu, ale i neodsuzující provokaci. Ježíš vyhlásil „etický program“, který člověka zasahuje až do jeho kořenů. Je zajímavé sledovat, jak se s lidmi setkával a jak na něho reagovali.¹⁰⁰

„Když byl o samotě, vypytaali se ho ti, kdo byli s ním spolu s Dvanácti, co znamenají podobenství. Řekl jim: „Vám je dáno znát tajemství Božího království...“ v soukromí svým učedníkům všechno vykládal“ (Mk 4,10-11.34).¹⁰¹

V *Písmu svatém* se Ježíš stará a pečuje o formaci svých učedníků, aby - až budou připraveni, mohli vyjít do celého světa a hlásat evangelium. Ukazuje se jim jako věrný a trpělivý přítel, jako jediný Učitel,¹⁰² který v nich připravuje vhodné otázky.¹⁰³ Ježíš připravuje své učedníky na tíživé chvíle, které nastanou, až od nich odejde k Otci, a říká, že jim sešle Ducha pravdy, kterého o letnicích přijmou. Ten je uvede do celé pravdy a už nebudou mluvit sami ze sebe, ale budou mluvit tak, jak to uslyší.¹⁰⁴ Učedníci se učili od Ježíše jeho „pedagogice“, kterou pak uvedli v evangeliích: hlásat Boží království, přijímat druhé (zvláště pak chudé, nemocné, malé a hříšné)¹⁰⁵ a milovat je vůlí, všechny bez rozdílu, komunikovat s lidmi všemi způsoby, tj. nasloucháním, slovem, příkladem, obrazem či přirovnáním a též jejich jazykem lásky (slova ujištění, přijímání darů, pozornost, skutky služby, fyzický kontakt).¹⁰⁶ Ježíš učí nejen slovem, ale i příkladem: „Naučil se svým utrpením poslušnosti“ (Ž 5,8). Učí sebe, aby se vyučil i milosrdenství, i když to už od věčnosti znal. Trpěl, aby mohl trpět s námi, byl ubohým, aby se nám přiblížil a naučil se soucitu. O co víc musíme poznávat sami sebe, jací jsme, že jsme

¹⁰⁰ Srov. MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*. s. 145.

¹⁰¹ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)*.

¹⁰² Srov. Mk 9,33-37; 10,41-45; Jan 15,15.

¹⁰³ Srov. Mk 8,14-21.27.

¹⁰⁴ Srov. Jan 16,13.

¹⁰⁵ Srov. *Všeobecné direktorium pro katechizaci*. s. 115.

¹⁰⁶ Srov. CHAPMAN, G. *Pět jazyků lásky*.

opravdu ubozí, a tak se naučíme smilování, které jinak nemůžeme poznat?¹⁰⁷ Kristus předává svoji „pedagogiku“ učedníkům a vybízí je, aby se všeho zřekli a následovali ho. Zřící se všeho, to znamená zřící se i sami sebe, jak to popisuje i sv. Bernard.¹⁰⁸

3.5 Náboženská výchova

Výchozí otázka pro následující úvahu zní: mají se děti „ovlivňovat“ nábožensky již v raném věku? Nejedná se o manipulaci? Nebo mají být vychovávány spíše neutrálně, aby nebyly žádným způsobem manipulovány a mohly se později „svobodně“ rozhodnout? Zcela konkrétním se stával v době komunistické totality tento problém pro rodiče, kteří se navíc obávali diskriminace svých dětí pro jejich náboženské postoje ve škole a hlavně psychické zátěže, kterou s sebou tato diskriminace nesla. Zcela konkrétním se může jevit tento problém i dnes, když si rodiče kladou otázku, zda a kdy mají své dítě pokřtít.¹⁰⁹

V praxi můžeme sledovat zhruba tři základní postoje k náboženské výchově v raném dětství:

- 1) Náboženství je neodmyslitelným aspektem lidského bytí. Náboženská výchova je tudíž součástí celkové výchovy, je určitou kvalitou výchovy a začíná narozením. Neboť i mlčením se dítěti předává určité „poselství“.
- 2) I když v zásadě souhlasíme s názorem, že náboženská výchova má pro rozvoj celé osobnosti zásadní význam, je možné, že je během takové výchovy dítěti předáván obraz Boha, který brání rozvoji jeho osobnosti a omezuje jeho samostatnost. Někteří rodiče takovou výchovou trpěli v dětství a nyní by toho chtěli ušetřit své dítě.
- 3) Uvádění do náboženství by mělo začít teprve s dostatečnou duševní zralostí.¹¹⁰

Uvedené tři názory ukazují na to, jak rozdílná pojetí mohou existovat pro pojmy náboženství a náboženská výchova. Zatímco pro někoho jsou tyto pojmy spojeny s pevně zakořeněnou důvěrou, obětavostí, odevzdaností a zodpovědností –

¹⁰⁷ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. IV.13.- III.6. s. 24-29.

¹⁰⁸ Viz 2.5.2.

¹⁰⁹ Srov. MUCHOVÁ. L. *Úvod do náboženské pedagogiky*. s. 43

¹¹⁰ Tamtéž.

tedy s hlubokým vztahem k prožitku a chování, jak to vidíme i u sv. Bernarda, pro jiného to může znamenat čistě teoretickou filosofii.

3.6 Jak děti učit pokoře?

V následujících katechezích se zaměříme na první bod náboženské výchovy, a to na výchovu k důvěře, obětavosti, zodpovědnosti a vztahu k Bohu.

Sv. Bernard píše, že nám Pán dává namáhavou cestu pokory a odměnu za ni.¹¹¹ To znamená, že i když je cesta pokory náročná a není snadné vystoupit na vrchol, tak nás čeká na vrcholu odměna Lásky.

3.6.1 Katecheze pro mladší školní děti

„Já jsem cesta, pravda a život“ (Jan 14,6). Tuto větu Bernard vysvětluje tak, že je cestou míněna pokora, která vede k pravdě.

- a) Uvedení do tématu: Každý z nás máme nějaké oblíbené místo, kde je nám dobře. Pro někoho to může být jeho oblíbené křeslo, kde si pohoví, pro jiného zahrádka u babičky, kde to všechno krásně voní a může si utrhnout sladkou malinu nebo jahodu, pro někoho to může být tajuplná půda plná starých a zajímavých věcí a pro někoho to může být třeba náruč jeho maminky, u které je mu vždy dobře. Děti, zkuste na chvíli zavřít oči a představte si svoje nejoblíbenější místo. Já budu počítat potichu do dvaceti a vy se zaměřte na detaily toho místa, kde je vám dobře. Poté každý může postupně říci, kde je to jeho oblíbené místo a 1, max. 2 věci, na které si vzpomněl, že v tom místě jsou.

I Ježíš řekl svým učedníkům, že má takové místo, které je opravdu nádherné a je připravené i pro ně, a my víme, že i pro nás. Tím místem je Boží království. Ježíš jim také řekl, že jde do tohoto království, aby nám tam všem připravil místo. Jeden z učedníků, který se jmenoval Tomáš, se ho zeptal, jak poznáme tu cestu, kudy máme za Ježíšem jít. Na to Ježíš odpověděl: „Já jsem cesta, pravda a život“ (Jan 14,6).

- b) Výklad: Cesta do Božího království nezačíná někde u nějaké dopravní značky a nemá určitý počet kilometrů. Nevede od jednoho bodu k druhému,

¹¹¹ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. I.1. s. 20-21.

ani není vyznačená v mapách. Tou cestou je sám Pán Ježíš, který nás učí, jak žít, jak žít v pravdě, abychom se skrze Něj dostali do Božího království.

- c) Příběh: O tajné cestě. Bětka stojí se svou kamarádkou Klárkou před kinem. Dávají zrovna její oblíbený film, a tak se moc těší. „Teda, já se divím, že je tu tak málo dětí,“ povídá Klárka, „vždyť je to krásný film.“ „No, já ani ne,“ odpoví Bětka, „oni raději chodí zadarmo, než aby museli platit,“ „Cože? Jak to zadarmo, copak oni nemusí platit jako my?“ ptá se nechápavě Klárka a vykulí oči. „No musí, ale neplatí. Znají totiž tajný vchod do kina, o kterém vědí všichni kromě těch, co tu promítají.“ Klárka vyhrkne: „A ty o něm taky víš?“ „Samozřejmě, že vím,“ zašeptá Bětka a rozhlédne se kolem, jestli někdo neposlouchá. „Je to ten vchod úplně vlevo za domem, tam, jak se přivážejí popelnice, víš?“ „Aha Bětko, tak tam pojďme taky, ať máme kino zadarmo...“
- d) Dokončení příběhu: Na tabuli píšeme nápady dětí, jak by to asi dopadlo, kdyby obě děvčata šla tajným vchodem do kina. Co když je někdo uvidí? Co když je uvidí až v kině a vyhodí je? Co když se to dozví rodiče? A co když je nikdo neuvidí? Jak si užijí celý film? A jaké by to bylo, kdyby si naopak koupily vstupenky? Jak by si to užily? A jaké by to bylo, kdyby si vstupenku koupila jen Bětka?
- e) Svědomí (hlas Boží v nás) nám napovídá, jak máme žít. Sv. Bernard nám radí: „Pozoruj a poznej sám sebe, aby ses nedostal do pokušení.“¹¹² Zkoumat a poznávat sám sebe nás učí zpytování svědomí. A papež František nám dovysvětluje: „Každý večer by se proto měl křesťan zamyslet nad prožitým dnem a zkoumat, zda v něm převážila marnivost a domýšlivost, anebo zda se mu podařilo připodobnit Božímu synu.“¹¹³
- f) Společná diskuze: Co nám říká naše svědomí? Které rozhodnutí je správné? Jaká cesta vede do Božího království? Dostaneme se tam podvodem? Stojí podvod za to, abychom žili ve strachu? Co byste děti Bětce a Klárce poradily?

¹¹² Viz 2.5.2.

¹¹³ PAPEŽ FRANTIŠEK. *Zpytovat svědomí a tím dopřát prostor Duchu*. Dne 4. 9. 2018. [online]. Rádio Vaticana: 2018. [cit. 15. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2018-09/papez-zpytovat-svedomi-a-tim-doprati-prostor-uchu.html>.

g) Ježíš říká: „Vejděte těsnou branou; prostorná je brána a široká je cesta, která vede do záhuby; a mnoho je těch, kdo tudy vcházejí“ (Mt 7,13). Těsná brána je nepohodlná, protože je úzká a vyžaduje námahu. Dříve se někdy pokládaly kameny ke kostelům nebo kapličkám tak, aby chůze po nich byla obtížná. Takovou cestu můžete například vidět a zažít u zámku Červená Lhota na Jindřichohradecku. Dělal se to proto, aby si lidé uvědomili, že do nebe se nevchází pohodlně, ale s námahou. A z čeho je ta námaha? (Necháme odpovídat děti.) Z lásky a dobrých skutků, které děláme pro druhé, a tím i pro Ježíše. Konat dobro stojí přece námahu už tím, že při tom nemyslíme na svůj vlastní prospěch, ale na prospěch druhých. Můžeme si v tom nějak vzájemně pomoci? (Necháme odpovídat děti.) Můžeme se podepírat, můžeme konat dobro společně, můžeme poprosit Ježíše, aby nám s tím pomáhal.¹¹⁴

3.6.2 Teorie ke katechezi pro straší školní děti

Příležitosti pro učební rozhovory mohou poskytnout všechny oblasti výchovy, nebo k tomu lze využít zvláště vytvořeného programu „myšlenkových dovedností“. Jedním takovým programem je „Filozofie pro děti“ (Philosophy for children) M. Lipmana. Vyučující hodina vedená podle tohoto programu zahrnuje následující kroky:

- děti ve skupině nebo ve třídě společně čtou úryvek vhodného příběhu s filozofickým podtextem,
- po přečtení se děti ptáme, co je zaujalo nebo co vzbudilo jejich zvědavost, a požádáme je, aby si zvolily myšlenku, o které chtějí diskutovat,
- odpovědi dětí zapisujeme na tabuli v podobě otázek; u každé se запиše také jméno dítěte,
- z tabule se vybere otázka (nejlépe hlasováním), která bude základem zkoumání a diskuze.¹¹⁵

3.6.3 Katecheze pro starší školní děti

„Učte se ode mě, neboť jsem tichý a pokorný srdcem“ (Mt 11,29). Pokud ho ve světle následujeme, nalezneme světlo života, což je pravda, která ukazuje, kde je

¹¹⁴ Další aktivity viz příloha 1

¹¹⁵ Srov. FISHER, R. *Učíme děti myslet a učit se. Praktický průvodce strategiemi vyučování.* s. 67.

pravý život. Bernard dodává, jakoby Ježíš řekl: „Já jsem cesta, která vede k pravdě, já jsem pravda, která slibuje život, já jsem život, který dávám“ (srov. Jan 14,6).¹¹⁶

a) Uvedení do tématu: Ve spise *O stupních pokory a pýchy*, sv. Bernard připomíná, že pokoře a ztišení se máme učit od největšího učitele – a to od Ježíše Krista. Proto si nyní vyzkoušíme několik technik, které můžeme nazvat „cesty do ticha“:

1. Učíme se naslouchat

- Sedět zpříma a pohodlně.
- Zavřít oči.
- Naslouchat všem zvukům (kroky, švitoření ptáků, déšť...).
- Děti pak vyprávějí o svých pozorováních.
- Totéž cvičení lze provádět za použití hudby nebo náboženských textů.

2. Můj vnitřní sluch

- Zavřít oči.
- Dávat pozor na vlastní dech – vědomé zažívání vdechu a výdechu (1-3 minuty).
- Zvuky různého druhu přehrávané přes PC (šum motoru, zvonění budíku nebo telefonu, hlasy zvířat, rozeznění kytarové struny, přicházející kroky, voda...).
- Střídání obtížnějších a lehčích zvuků až k těm, které vyžadují jemnější rozeznávací schopnosti.
- Se zavřenýma očima se soustředíme na zvuk, necháme jej několik sekund doznívat a na dané znamení otevřeme oči, abychom popsali, jaký zvuk jsme vnímali.
- Společný rozhovor o zkušenostech s tímto cvičením.

3. Naslouchání pocitům

- Ztišíme se a pokoušíme se představit si hlas člověka, který pro nás mnoho znamená: jak zní jeho hlas, když má radost, když se zlobí, když je smutný nebo zklamaný, když mně chválí...

4. Učíme se dívat

¹¹⁶ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. I.1. s. 20- 21.

- „Pozorujeme kousek světa“: žáci svinou list papíru na „dalekohled“. Pozorují jím kousek světa: tvář spolužáka, korunu stromu, květinu na okně, učitele...

5. Díváme se vnitřním zrakem

- Pohodlně se usadit.
- Zavřít oči.
- Myslíme na člověka, kterého máme velmi rádi. Představujeme si, jak vypadá, jak k nám přichází, jak se zdravíme, mluvíme spolu, říkáme mu něco milého, nasloucháme jeho odpovědi. Potom se s ním loučíme, odchází...
- Pomalé otevírání očí.
- Rozhovor o zkušenostech z toho cvičení.¹¹⁷

b) Příběh: přečteme si společně příběh o jednom obchodníkovi, který navštívil mnicha. Obchodník řekl mnichovi: „Minulou noc jsem měl sen, ve kterém mi bylo řečeno, abych přišel ke stromu na úpatí této hory. Zde mi nějaký muž předá mimořádný dar a budu navždy bohatý.“ Mnich sáhl do mošny, vyndal drahokam a podal jej obchodníkovi. Kámen byl tak úžasný, že obchodník zůstal s otevřenými ústy dokořán. Když se vzpamatoval, vzal kámen a s velkou radostí odešel. Jeho štěstí však nemělo dlouhého trvání. V noci nemohl spát. Chtěl si naplánovat, co se svým novým majetkem udělá, ale neustále se mu vracela vzpomínka na toho zvláštního muže, který ho obdaroval. Nemohl pochopit, jak mu s takovým klidem mohl darovat kámen takové hodnoty. Neměl ani trochu klidu, stále se mu vracela jedna a tatáž myšlenka. Ještě před svítáním se opět vydal ke stromu. Položil drahokam k mnichovým nohám a prosil: „Mohl bys mi dát raději tu drahocennou věc, která ti dovolila odevzdat mi tento kámen?“¹¹⁸

c) Metodou filozofie pro děti rozebereme příběh obchodníka s drahokamem:

1. Co vás v příběhu zaujalo? O čem byste chtěli dál diskutovat?
2. Odpovědi dětí píšeme na tabuli a ke každé odpovědi píšeme i jména. Pokud je dětí hodně, rozdělíme je do skupin a necháme jim prostor, aby ve skupině navrhly otázku, kterou zapíšeme na tabuli.

¹¹⁷ Srov. MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*. s.182-184.

¹¹⁸ Srov. WRIGHT, CH. *Životní problémy očima křesťanů*. s. 60.

3. Podle času vybereme jednu nebo více odpovědí, kterým se budeme společně věnovat. Vybíráme hlasováním. Každé dítě má dva hlasy a může nebo nemusí hlasy použít. Odpovědi, které dostaly nejvíce hlasů, budou předmětem společné diskuze.
4. Učitel nebo moderátor vede diskusi. Nejprve požádá o podrobnější komentář autora/ů vybrané odpovědi. Pak následují reakce ostatních. Zásadou je, že si neskáčeme do řeči a pokud zazní nějaký názor, vždy se ptáme pomocí doplňujících otázek: „Proč si to myslíš? Co tím chceš říci?“ A případně další otázky. Poté mohou reagovat ostatní.
5. Na tabuli píšeme, k čemu jsme společně diskuzí dospěli. Pokud to děti nevyloví samy, napíšeme a dál diskutujeme nad těmito otázkami:
 - Existuje nějaké větší bohatství než peníze, zlato, drahokamy apod.?
 - Kdo takové bohatství může získat?
 - Jak byste popsali chování člověka, který má bohatství pokorné a krásné duše?
 - Znáte někoho ve svém okolí, kdo takovou krásnou a pokornou duši má?
 - Znáte někoho v historii, o kterém se domníváte, že určitě takovou duši měl?
 - Co si myslíte, že byste měli udělat, abyste i vy měli takovou duši?
 - Co nám brání v získání takového bohatství?
6. Na závěr si připomeneme, že sv. Bernard ve svém spise *O stupních pokory a pýchy* připomínal, že pokoru a ztišení se máme učit od největšího učitele – od Ježíše Krista. „Já jsem cesta, která vede k pravdě, já jsem pravda, která slibuje život, já jsem život, který dávám“ (srov. Jan 14,6).^{119,120}

¹¹⁹ Srov. SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy*. I.1. s. 20- 21.

¹²⁰ Další aktivity viz příloha 2.

Pokud bychom chtěli propojit pojetí pokory a pýchy u sv. Bernarda s výchovou současných dětí, mohli bychom si pomoci myšlenkami soudobého pedagoga R. Fishera:

Namyšlenost

„Když děti žijí s kritikou, učí se odsuzovat.“¹²¹

Individualismus

„Když děti žijí s nepřátelstvím, učí se bojovat.“¹²²

Posměch

„Když děti žijí s posměchem, učí se bázlivosti.“¹²³

Zahanbení

„Když děti žijí se zahanbením, učí se provinilosti.“¹²⁴

Tolerance

„Když děti žijí s tolerancí, učí se trpělivosti.“¹²⁵

Povzbuzení

„Když děti žijí s povzbuzením, učí se sebedůvěře.“¹²⁶

Láska

„Když děti žijí s přízní a přátelstvím, učí se nacházet ve světě lásku.“¹²⁷

¹²¹ Srov. FISHER, R. *Učíme děti myslet a učit se. Praktický průvodce strategiemi vyučování*, s. 136.

¹²² Tamtéž.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem chtěla vysvětlit pojmy pokory a pýchy, a přispět tak k jejich lepšímu pochopení. V této souvislosti jsem se zaměřila na spis *De gradibus humilitatis et superbiae (O stupních pokory a pýchy)*, jehož autorem je svatý Bernard z Clairvaux. Pokoru sv. Bernard popisuje jako ctnost, pomocí které v pravdivém světle sebepoznání poznává svou vlastní malost. Tato ctnost je vlastní těm, kdo ve svém srdci objeví touhu stoupat po cestě k Bohu, a to cestou pokory a pravdy. Naproti tomu je pýcha v Bernardově podání postupné pohrdání všemi lidmi a nakonec i samotným Bohem. Bernard chce ukázat, že poznáním podstaty pýchy může člověk pochopit cestu k pokoře, která vede opačným směrem.

Bernard byl velkou osobností své doby, vynikal svatým životem, uměním mluvit a moudrostí, snad i proto byl prohlášen za učitele církve. V samotném spisu *O stupních pokory a pýchy* je ukryto velké myšlenkové bohatství, které však nebylo možné vzhledem k rozsahu i účelu této práce cele obsáhnout.

Ve 3. kapitole jsem převážně pracovala s Bernardovými úvahami týkajícími se pokory a pravdy. Tyto jeho myšlenky jsem následně zapracovala do dvou katechezí pro mladší a starší děti i doplňujících her. Podobným způsobem by se daly katecheticky rozpracovat i Bernardovy stupně pýchy. Tyto katecheze a hry se nabízejí k dalšímu případnému rozvedení v přímé katechetické praxi i při neformální náboženské výchově dětí v rámci rodiny.

Anotace

Příjmení a jméno: Marková Barbora

Název katedry a fakulty: Katedra pastorální a spirituální teologie

Název diplomové práce: *Stupně pokory a pýchy u sv. Bernarda z Clairvaux a jejich využití v pedagogické praxi*

Jméno vedoucí diplomové práce: Mgr. Marta Cinciálová, Th.D.

Počet stran: 34

Počet příloh: 2

Klíčová slova: Bernard z Clairvaux, pokora, pýcha, výchova

V bakalářské práci je stručně popsána osobnost Bernarda z Clairvaux, jeho život, spiritualita a dílo. Důraz je kladen na představení pokory a pýchy, jak jsou definovány v *Bibli* či biblických slovnících, a jak pokoru a pýchu popisuje svatý Bernard ve svém spisu „*O stupních pokory a pýchy*“. Těžištěm předložené bakalářské práce je pak využití poznatků o pokoře a pýše v pedagogické praxi.

Annotation

This bachelor thesis briefly portrays Bernard of Clairvaux, his life, spirituality and his work. The emphasis is placed on the presentation of humility and pride, as defined in the Bible or biblical dictionaries, and how humility and pride are described by St. Bernard in his work "The Twelve Degrees of Humility and of Pride". The bachelor thesis also puts its focus on the use of knowledge about humility and pride in pedagogical practice.

Key words: Bernard of Clairvaux, humility, pride, education

Seznam literatury

Monografie

- BIANCHI, E. *Klíčové pojmy křesťanské spirituality*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2009, 199 s. ISBN 978-80-7195-326-5.
- BREZINKA, W. *Východiska k poznání výchovy*. 1.vyd. Brno: L. Marek, 2001, 310 s. ISBN 80-86263-23-1.
- CUSKELLY E. J. *Současná spiritualita: duchovní život z hlediska současné psychologie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1994, 263 s. ISBN 80-85527-70-7.
- DŘÍMAL, L. *Katecheze jako výchova víry*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2002, 43 s. ISBN 80-7266-122-1.
- FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. 3.vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2006, 400 s. ISBN 80-7195-082-3.
- HERCIKOVÁ, P. E. *Křesťanská výchova*. Praha: Pastorační středisko, 2002, 172 s. ISBN 80-239-0353-5.
- KAMENÍK, M. *Burgundsko Kraj mnichů*. 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, 360 s. ISBN 80-7021-423-6.
- POSPÍŠIL, C. V. *O milosti a svobodném rozhodování*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2004, 96 s. ISBN 80-246-0702-6.
- SVATÝ BERNARD Z CLAIRVAUX. *O stupních pokory a pýchy. Chvály panenské Matky*. 1.vyd. Praha: Krystal OP, 1999, 128 s. ISBN 80-85292-34-1.
- VIŠNOVSKÝ, L. - KAČÁNI, V. a kol. *Základy školskej pedagogiky*. Bratislava: Iris, 2001, 227 s. ISBN 8089018254.

Církevní dokumenty

- Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 2006. ISBN 80-85810-42-5.
- DE LANGEAC, R. *Život skrytý v Bohu*. 1.vyd. Praha: Paulínky, 2006, 136 s. ISBN 80-86949-16-8.
- Denní modlitba církve*. 4.vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2002, ISBN 80-7192-588-8.

Dokumenty II. vatikánského koncilu, Deklarace o křesťanské výchově (Gravissimum educationis). 2.vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2002, 603 s. ISBN 80-7192-438-5.

Všeobecné direktorium pro katechizaci. Praha: Sekretariát České biskupské konference, 1998, 239 s. ISBN neuvedeno.

Internetové zdroje

BENEDIKT XVI. *Vzdělávání má být vždycky celistvou formací osoby*. Proslov k pedagogům katolických škol v Londýně dne 17. 9. 2010. [online]. Rádio Vaticana: 2010. [cit. 28. 8. 2013]. Dostupné z:

<http://radiovaticana.cz/clanek.php4?id=13362>.

NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník*. [online]. Kalich, 2013. [cit. 23. 8. 2013]. Dostupné z: http://lide.cb.cz/pavel.mosner/bib_slovník_novotny.htm č. 671.

PAPEŽ FRANTIŠEK. *Kristus nás nespasil intelektuálním programem, nýbrž svým tělem*. Dne 14. 6. 2013. [online]. Rádio Vaticana: 2013. [cit. 28. 8. 2013]. Dostupné z: <http://radiovaticana.cz/clanek.php4?id=18419>.

PAPEŽ FRANTIŠEK. *Zpytovat svědomí a tím dopřát prostor Duchu*. Dne 4. 9. 2018. [online]. Rádio Vaticana: 2018. [cit. 15. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2018-09/papez-zpytovat-svedomi-a-tim-doprat-prostor-uchu.html>.

Zakladatelé církevních řádů. *Dokumentární seriál*. [online]. 2013. [cit. 16. 8. 2013]. Dostupné z: <http://youtube.com/watch?v=opVJYOHxpV8>.

HROMAS, Jakub, *Bernard z Clairvaux a jeho doba*. [online]. Praha 2013. [cit. 3. 4. 2024]. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Husitská teologická fakulta. ThDr., Kamila Veverková, ThD. Dostupné z:

https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/51510/BPTX_2009_2_11280_0_298409_0_88975.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

POLÁNKOVÁ, Barbora, *Role učitele základní školy v morální výchově dítěte*. [online]. Praha 2013 [cit. 3. 4. 2024]. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. PhDr. Martin Strouhal, Ph.D. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/54989/BPTX_2011_1_11210_0_288177_0_114796.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Ostatní

AUGUSTÝN, J. SJ. *Příprava na svátost smíření*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2001, 44 s. ISBN 978-80-7192-407-4.

AUXERRE, A. *Životopis svatého Bernarda z Clairvaux, opata*. Přeložil a upravil Bernard Vojáček, OCist. Vyšší Brod, 1949, 71 s. ISBN nevedeno.

BOUBLÍK, V. *Setkání s Ježíšem*. Řím: Křesťanská akademie, 1970, 319 s. ISBN 80-86036-68-5.

FISHER, R. *Učíme děti myslet a učit se. Praktický průvodce strategiemi vyučování*. 1.vyd. Praha: Portál, 1997, 172 s. ISBN 80-7178-120-7.

GEORGE, A. *Slovník biblické teologie*. Přeložil Petr KOLÁŘ. Řím: Křesťanská akademie, 1991. 658 s. ISBN nevedeno.

HANÁKOVÁ, M.; TRÁVNÍČEK, J.; VRACOVSKÝ, J.; SKLENÁŘ, M.; MOKREJŠ, P. *Animátorský slabikář*. Praha: Salesiánská asociace Dona Boska, o.s., 2008, 300 s. ISBN nevedeno.

CHAPMAN, G. *Pět jazyků lásky. Návrat domů*, 2016, 160 s. ISBN 978-80-7255-346-4.

TONDRA, F. *Morálna teológia I. – Principy*. Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka: Spišské Podhradie Spišská Kapitula, 2003, 277 s. ISBN 80-7142-023-9.

PRAWITT, E., HEIL, E. *Okénka do nebe*, Praha 2001, Redakce: Manuela Junová a Pavel Mareš. ISBN nevedeno.

Přílohy

1. Příloha ke katechezi pro mladší školní děti

Hry na závěr:

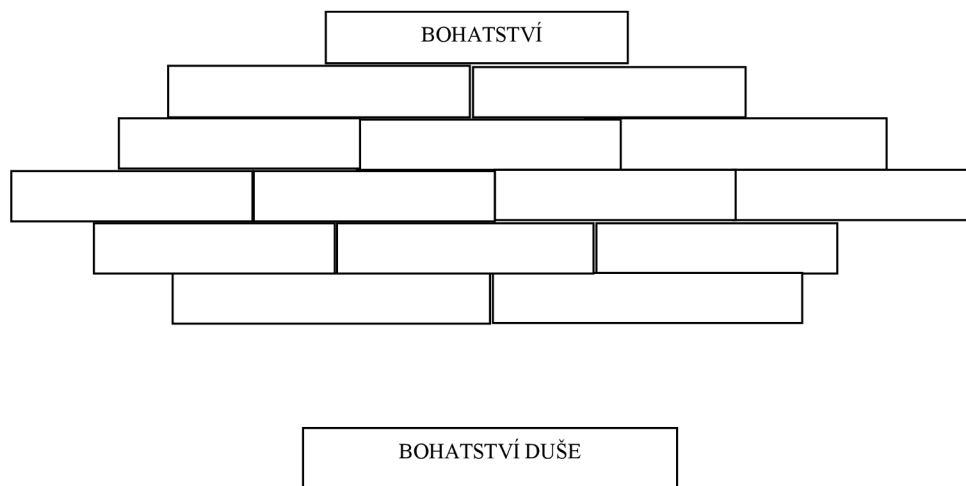
- Z košíku, který jsme si předem připravili, vyndáme kameny, ze kterých uděláme alespoň krátkou cestu. Stavíme kameny tak, aby to bylo opravdu nepohodlné pro chůzi. Pak můžeme jít po kamenech, a pokud nám to nejde, vzájemně si pomáháme.
- Pošeptáme dětem do ucha jednu z těchto vět k zapamatování: „Tobě chci vždycky věřit, Ježíši, Tebe chci poslouchat, Ježíši. Chci si dobře pamatovat tvoje slova, Ježíši. Ty máš se mnou trpělivost, Ježíši. Ty mi pomáháš, Ježíši,“ apod. Pak jednotlivé děti oslovujeme šeptem nejprve v hluku, který samy dělají, a pak v tichu. Děti mohou opakovat větu, kterou jsme jim předem pošeptali. Abychom mohli druhému naslouchat, potřebujeme ticho, jinak neslyšíme, co nám chce říci. Stejně je to i s naším svědomím. Abychom ho slyšeli, potřebujeme být ztišení a pokorní. Jinak ho v hluku snadno přeslechneme a rozhodneme se špatně.
- Modlitba na závěr: z vět, které jsme dětem pošeptali do ucha, můžeme udělat společnou modlitbu a poprosit Ježíše, aby nám na našich cestách pomáhal, i když budou někdy obtížné.

2. Příloha ke katechezi pro starší školní děti

Dětem rozdáme připravené kartičky s namalovaným drahokamem. Do něj si budou podle návodu dopisovat slova a věty z daného tématu:

- Napiš název bohatství – podstatné jméno
- Napiš 2 přídavná jména o bohatství
- Napiš 3 slovesa o bohatství
- Napiš větu o bohatství, která bude mít 4 slova
- Napiš 3 slovesa o bohatství duše
- Napiš 2 přídavná jména o bohatství duše
- Napiš název bohatství duše – podstatné jméno

Obr.

Modlitba na závěr: před samotnou modlitbou je vhodné zařadit cvičení z „cesty do ticha“ z úvodu, a poté se společně pomodlíme.